

Sosyal Psikoloji

Adressiz Mektup Yerine Varır mı?

Amerika'da 1967 yılında yapılan bir deneye dayanan, addressiz bir mektubun en çok altı el değiştirerek adresine ulaşabileceği inancının temelsiz olduğu öne sürüldü. Nedeni, deney sonuçlarının biraz çarpıtılmış olması. Yale Üniversitesi'nden psikolog Stanley Milgram, 34 yıl önce gerçekleştirdiği ünlü deneyinde, ülkenin güneyindeki Kansas kentinde birçok kişiye birer mektup vermiş ve adres taşımayan mektubu kuzeydeki Massachusetts kentinde bulunan hedef kişiye ulaştırmalarını istemişti. Denekler, eğer mektubun yazıldığı kişiyi kendileri tanıyamıyorsa, tanıyabileceklerini düşündükleri başka bir kişiye göndereceklerdi. Araştırmacı, klasikler arasına girmiş makalesinde mektupların ortalama beş sıçrayışta hedefe ulaştığını belirtmişti. Ancak Alaska Üniversitesi'nden psikolog Judith Kleinfeld'e göre bir arşiv çalışması, Milgram'ın olayı eksik anlattığını ortaya çıkarmış bulunuyor. Kleinfeld, başarılı mektupların hedefe ulaşma süresinin gerçekten kısa olduğunu; ama toplam mektup sayısının ancak %30'unun alıcıya ulaştığı gerçeğinin gizlendiğini vurguluyor. Ayrıca, daha az resmi ifadeli bir mektupla tekrarlanan deneyde başarı oranı %5'e düşmüş. Araştırmacı, Milgram'ın tamamlanmamış zincirleri hesaba katmayarak sonucu çarpıttığı görüşünde. Cornell Üniversitesi'nden matematikçi Steven Strogatz da Kleinfeld'in ortaya çıkardığı çarpıtmanın akademik etik açısından ciddi kuşku yarattığını kabul ediyor, ancak "insanlar farkında olmasa da aralarında bu tür zincirsel bağlar olduğunu" söylüyor.

Science, 26 Ekim 2001

Saklanması Gerçekler

Amerikalılarca "Reality TV" diye adlandırılan ve insanın içindeki şeytani ortaya çıkaran tahrikler üzerine kurulu programlar dünyayı sardı. Bizde de "Biri Bizi Gözetliyor" diye gösterilenin benzeri, dayanılmaz ödüller karşısında insanlara normalde yapmayı akıllarından bile geçirmeyecekleri şeyleri yaptıran programlar rating rekorları kırıyor. Issız bir adada yeni evli çiftleri baştan çıkartmaya çalışan modern Herkül'ler ve Venüs'ler mi istersiniz, yoksa birkaç milyar için yakınlarını "zaplayanlar" mı?

İki İngiliz araştırmacı da bu programların popülerliğinden yararlanarak, 30 yıl önce başlatılan, ancak tepkiler üzerine yarıda kesilen ünlü bir deneyi yeniden oluşturarak sonuçlandırmak istiyorlar.

ABD'deki Stanford Üniversitesi'nde 1971 yılında deneyi tasarlayan araştırmacı da olmak üzere girişime karşı çıkanlar, BBC televizyonunun, deneyin kesilmesine yol açan sahneleri yeniden canlandıracağından çekiniyorlar. Deneyi canlandırmak isteyen araştırmacılar ırkçılığın, baskının ve terörizmin psikolojisi konusunda yararlı ipuçları sağlayacağı görüşünü savunuyorlar.

Stanford'da Philip Zimbardo adlı psikolog tarafından tasarlanan deney psikoloji fakültesinin, bir hapisane görünümünü verilen bodrumunda başladı. Deneye katılan dokuz "tutuklu" ve dokuz "gardiyan"ın çok kısa süre içinde rollerini gerçekten benimsedikleri ortaya çıktı. Gardiyanlar zalimleşti, önce isyankâr tavırlar sergileyen tutuklularınsa daha sonra son derece uysal hale geldikleri gözlemlendi. Deneyi izleyen araştırmacılar bile, bilim adamı olduklarını unutup gardiyan gibi davranmaya başladılar. Tutukluların sergilediği endişe (anxiety) semptomlarını "hapis"ten kurtulmak için uydurduklarından kuşkuландılar. Ayrıca bir "firar"

teşebbüsü söylentisinin çıkması üzerine gardiyanlara bunu önlemeleri için yardımcı oldular. 14 gün sürmesi planlanan deney, başka araştırmacıların itirazı üzerine durduruldu.

Deney, bireylerin davranışları üzerinde grup baskısının ne denli etkili olduğunu ortaya koydu. Gene 1970'li yıllarda yapılan başka deneyler de bu olguyu doğruladı. Bu deneylerden birinde kalabalık bir odaya duman doldurulmaya başlandı. Ancak habersiz denekler, durumunu bilen "aktörlerin" istiflerini bozmadıklarını görünce "yangından" kaçmaktan vazgeçtiler.

Bir başka deneydeyse bir denek, laboratuvar önlüğü giymiş bir bilimadamının emirlerinden çıkmaya cesaret edemeyip, rol yapan bir başka öğrencinin bağırmasına aldırmaçsızın (sahte) "elektrik şoku" vermeye devam etti. Bu deneylerin rahatsız edici sonuçları, daha geniş çaplı başka deneylerin planlanmasını engelledi.

Reality TV'nin moda olması üzerine Stanford deneyini yeniden başlatmak isteyen Stephen Reicher ve Alex Haslam adlı araştırmacılar, büyük çaplı bu tür deneylerin, ancak büyük bütçeli televizyon kanallarınca finanse edilebileceğini söylüyorlar. BBC ile gardiyan-tutuklu deneyi için anlaşan iki araştırmacı, yalnızca güven-

lik önlemlerinin maliyetinin 100.000 doları bulduğunu vurguluyorlar. Ancak, Reicher ve Haslam'ın deneyin 11 Eylül'deki terörist saldırıyı gerçekleştirenlerin mantığını anlamaya yönelik olduğu yolundaki açıklamaları, eleştirmenlerce fazla ciddiye alınmıyor. Deneye izin verdiği için İngiliz yayını Kurumu'nu suçlayan Stanford Deneyi'nin tasarımcısı Zimbardo, "BBC'nin rating kaygısıyla hareket ettiği, deney sırasında seyircilerin ilgisini çekecek dramatik bir gelişme olması umudunu taşıdığından hiç kuşku yok" diyor.

Science, 9 Kasım 2001